

S. JUD.

II

12. 811

VICTOR STANCIU

profesor universitar

AURUL DACIEI

ȘI

IMPERIUL ROMAN

EDIT. FUNDAȚIUNII OL. VARZI

85
m. 1.2.12

Monografii despre raporturile
dintre Italiani și Români

Colecție îngrijită de
Silvio Guarnieri

II

EDITURA FUNDAȚIUNII OLIVIERO VARZI

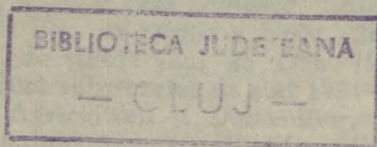

524619R

AURUL DACIEI ȘI IMPERIUL ROMAN

de
VICTOR STANCIU
profesor universitar

524.619

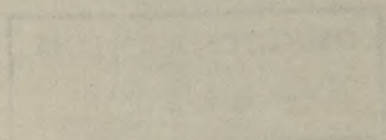
EDITURA FUNDAȚIUNII OLIVIERO VARZI
Timișoara 1942

11-12811

902(498); 622.342 (398.2:37)
93(398.2:37) 110/03; 622.342
550.8

VICTOR STANCIU
profesor universitar

550.8

CENTRA FUNDATIUNII CLUJENEA
Iulius 1942

11-1221

Date biografice și bibliografice asupra autorului

Victor Stanciu, născut la 28 Oct. 1884, în Viștea de jos, jud. Făgăraș.

Licențiat al Facultății de Filosofie și Științe dela Universitatea din Budapesta în anul 1908. Diploma de profesor secundar, în 1910 în Budapesta. Doctor în științe dela Universitatea din Cernăuți. Docent în Mineralogie și Petrografie la Fac. de științe din Cluj. A fost profesor la Școala normală de învățători ort. rom. din Arad, la Școala civilă de fete a Asociațiunii din Sibiu, și director-profesor la Școala civilă de fete din Arad în anii 1908—1919.

În 1919—20 director general al Învățământului profesional și civil la Resortul Cultelor și Instrucțiunii publice al Consiliului Dirigent din Sibiu și Cluj, a reorganizat din temelie învățământul profesional și civil din Ardeal. Din August 1920 este director general al învățământului superior la Secretariatul general din Cluj. Dela 1 Octombrie 1919 este profesor agregat, iar dela 1 Iulie 1925 profesor titular de Mineralogie la Fac. de științe a Univ. din Cluj. Decan al Fac. de științe Cluj 25 Oct. 1932—1 Nov. 1935. Fost subsecretar de stat 1931—1932 la Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Membru al mai multor societăți științifice din țară și Străinătate.

Lucrări principale

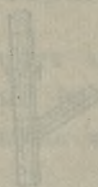
Formele cristaline ale Cerussitelor dela Dognecia și Rusca-Montană; „Birefactomet-

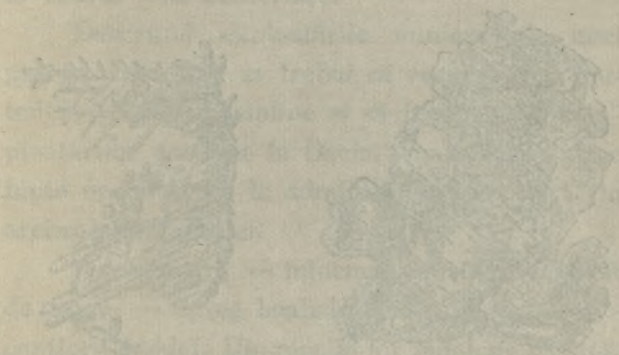

rul", *Un nou aparat pentru măsurarea birefringinței și a unghiurilor dintre axele optice. 2 E*; *Determinarea feldspațiilor pe paza birefringinței lor*; *Birefractometrul în serviciul metodei Fedoroff pentru determinarea mineralelor*; *Zăcămintele minerale ale Daciei Superioare*; *Microrefractometrul prismatic. Un nou aparat pentru măsurarea indicelui de refracție cu ajutorul microscopului*; *Importanța liniei de eruptiv Harghita*; A publicat 50 studii mineralogice, 6 lucrări didactice și multe lucrări de popularizare a științelor.

A redactat revista „*Biserica și Școala*” în anul 1909. A inițiat și redactat singura revistă culturală din Transilvania în timpul marelui războiu: „*Pagini Literare*”. (Arad, 1916), în care avea o cronică științifică. A înființat și redactat revista enciclopedică: „*Biblioteca Sămănătorul*”, în anii 1916—1918, Arad, tipărind în editura Librăriei Diecezane rom. ort. din Arad, primele 30 numere din această bibliotecă. A colaborat la cronicile științifice ale revistelor „*Luceafărul*” din Sibiu, 1911—1913, și „*Transilvania*”, organul Asociațiunii „*Astra*” din Sibiu. A scris articole de popularizare științifică și de propagandă națională în ziarele din Transilvania, fiind colaborator permanent al cotidianului „*Tribuna*” și „*Românul*” din Arad, în anii 1910—1916. A inițiat și a fost directorul revistei populare „*Țara noastră*”, în anii 1926—1928, publicând peste 900 articole de propagandă culturală și economică. Redactează „*Revista Muzeul Mineralogic-Geologic al Univ. din Cluj*”.

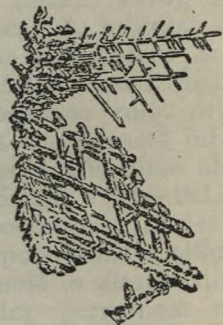
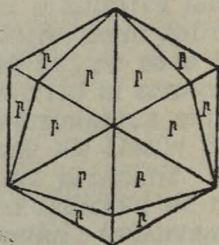
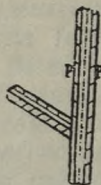
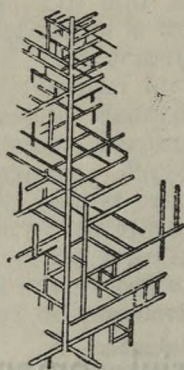

Aurul Daciei și imperiul roman

Forme care mai înverșate ale peridotului aurului
Dacă aurul este cristalizat adesea în forme mi-
nute de prisme sau hex. dar și pe aceste forme mi-
nute se pot recunoaște cristalele din sistemul cubic.
Într-unul din pe care înțeles sunt mici fete octo-
edrice, iar marginile înțeles din colțuri și câte din care
se pot recunoaște unele cristale de aur.

Formele cele mai frecvente ale pepitelor de aur din Dacia. Aurul liber cristalizează adeseori în forme mimetice de frunze sau fire. Dar și pe aceste forme mimetice se pot recunoaște cristalele din sistemul cubic. Triunghiurile de pe fața frunzei sunt mici fețe octaedrice, iar marginea frunzei are colțuri și cante din cari se pot recunoaște micile cristale de aur.

Introducere

S'a scris mult despre aurul Daciei, s'au încercat chiar unele mari lucrări de sinteză, de recapitulare a cunoștințelor și cercetărilor arheologice.

Rândurile cari urmează sunt din o conferință pe care am ținut-o la Institutul de Cultură Italiană în România, Secția Timișoara, și în ele sunt încheiate cunoștințe cari se pot da în cadrul unei conferințe.

Descriind exploatările miniere ale unei provincii istorice ar trebui să recurgem la metodele acestei discipline și să facem istoria exploatărilor aurifere în Dacia. Am adăuga puține fapte necunoscute la admirabilele cercetări ale arheologilor noștri.

Archeologii, — întocmai ca și culegătorii de spice, — culeg boabele lăsate în lan de secerătorii holdei. Din recolta lor îndelung trudită, ei încearcă să reconstituiască viața adevărată a secerătorilor.

Noi restrângem subiectul conferinței noastre și vom încerca din miriștile secerișului să reconstituim recolta, din grosimea paiului să

deducem mărimea spicului, din urmele minieritului aurifer din Dacia să cunoaștem importanța lui și să deducem în ce măsură a influențat cursul evenimentelor și ce rol a avut în făurirea soartei imperiilor roman și dac.

Aurul Daciei și imperiul roman

Războaiele, oricât de ideale ar fi ele, au la baza lor interese materiale, sau cel puțin se duc cu mijloace materiale. Dar cine va fi patriotul, care nu va îmbrăca războiul neamului său în tricolor? Istoriografii romani, sau greci în slujba romanilor, referitor la războiul dintre Daci și Romani nu vorbesc decât de neastâmpărul poporului dac, care făcea dese incursiuni în Moesia romană, despre tributul pe care împăratul Domițian îl dă Dacilor în bani, în constructori de cetăți, drumuri și arme. Ei preamăresc pe divul Traian, care spală rușinea de a fi tributar unui stat, — pe care Domițian l-a atras în sfera de interese romane și l-a declarat stat prieten, — pe marele beliduce, optimul împărat care în 2 războaie nimicește regatul lui Decebal, supune Dacia, duce în sclavie $1/2$ milion de oameni și cară la Roma imensele bogății ale tezaurului dac, pentru ca după festivități, ținute ca în povești, 123 zile, în care Senatus Populusque a admirat 10.000 gladiatori și 11.000 fiare sălbatice și tauri înfuriați, să poată spune în sfârșit

că a creiat liniște în cursul inferior al Dunării. Din toate părțile imperiului, din Hispania până în Indii, a curs lumea la parada în care se înmormânta Dacia lui Decebal. S'au iertat impozitele apăsătoare, s'au dat spectacole gratuite poporului Romei și ani de zile s'au bătut aureii, monedele de aur ale împăratului învingător, din cele 150.000—160.000 kgr. aur, pe care după unele prețuri — ce nu ni se par exagerate — Traian le-a ridicat din Dacia. Cât de mare a fost prada de războiu, ne-o dovedește parada victoriei și exagerările contimporanilor, între cari Kriton, cronicarul care a luat parte la al doilea războiu dac, amețit de fastul sărbătorii, de abundența care s'a revărsat asupra tezaurului imperial, consideră prada în aur la 5.000.000 funți și de două ori atâta argint, în afară de vasele și obiectele de aur, de turme și arme.

Pentru noi, cari cunoaștem zăcămintele minerale, pe cari le-a avut Dacia lui Decebal, aprecierea lui Kriton și a altora de seama lui, e o exagerare scuzabilă. Munții Metalici Apuseni, cu lipsa lor de minereuri plumboase și argintifere nu puteau să dea tezaurului dac

10.000.000 funți argint, iar regiunile Băii Mari, cari au aceste minereuri argintifere, după toate probabilitățile nu erau în stăpânirea regelui Decebal, fiindcă altfel, în ultima lui scăpare, s'ar fi putut refugia în acest ținut, pe care Traian nu l-a cucerit. Dar chiar cele 5 milioane funți de aur e o cantitate pe care nu o puteau avea Dacii, cu toate că zăcămintele aurifere erau virgine și bogate la începutul exploatării lor. 5 milioane de funți aur este o cantitate pe care cu mijloacele de producție ale zilelor noastre, noi am putea-o scoate-o în aproximativ 500 ani, utilizând dinamita, perforatoarele electrice și morile de măcinat moderne. Cele 15—16 vagoane de câte 10 tone aur, ce le-a putut duce biruitorul la Roma, cu mijloacele de transport de atunci, justifică exagerările cronicarilor vremii. Dar în afară de comorile duse la Roma câte alte comori au fost îngropate în timpul refugiului Dacilor ! În valea Jiului, la Petroșani s'a aflat în 1869 în un vas de pământ peste 200 tetradrachme imitate în Dacia după ale lui Filip II, iar în Vulcan s'a aflat în 1858 vreo 47 monede bătute înainte de Traian, ceea ce ne îndreptățește să presupu-

nem, că ele erau din comoara unui refugiat dac. Și câte alte comori dace nu s'au aflat în întregul cuprins al Daciei!

Vechii historiografi, descriu pe Daci ca pe un popor cu moravuri austere, cu concepții de viață închinată lui Zamolxes, singurul zeu, disprețuitori de lux, de vin și plăcerile vieții. Dacă considerăm, respectul ce l-a impus dușmanilor săi acest popor de stăpânitori și viteji luptători, trebuie să admitem, că viața statului dac era bine organizată, că tezaurul Dacilor, atât al regelui cât și al taraboștilor — luptătorilor nobili — era plin de metalul nobil al țării lor.

Cu toate acestea, după relatările cronicilor, în uriașa încăerare dintre Daci și Romani, uriașa luptă care duce la desființarea regatului dac, aurul Daciei nu are nici un rol. Se spune doar atât că în ultimul moment, când Decebal și-a dat seama că totul era pierdut, și-a îngropat comorile în alvia Sargeției (Streiului). Traian ridică aceste comori, al căror loc tănuit îl află din trădările unui curtean al lui Decebal, grecul Bicilis, și le duce la Roma ca pradă de războiu. Istoria nu are nici un cuvânt despre

influența comorilor de aur ale Dacilor și puterea pe care o reprezentau proprietarii comorilor. Nu spune nimic dacă acest aur nu a avut și el un cuvânt la iscarea războiului între Daci și Romani, dacă nu cumva a contribuit la susținerea lui, și dacă nu a dirijat evenimentele, ce au urmat după ocuparea Daciei.

E bine deci ca în câteva cuvinte să ne dăm seama de isprăvile metalului mamon al omenirii.

Aurul și războaiele

Luciul și privirile oțeloase ale ferului sunt întunecate de rugină, strălucirea aurului este mohorâtă de pete de sânge. E mai ușor să găsești fer fără pete de rugină decât aur fără pete de transpirație și sânge. Câte războaie nu a provocat și susținut aurul, simbol al bogățiilor? Insufletețirea mercenarilor se cântărește cu aur. În cuiburile în cari cresc trădătorii, musculițele de hrană sunt tot de aur, și pe roatele monedelor de aur lunecă și se duc la târg conștiințele societăților sortite dispariției.

*

Chiar acel războiu al Troiei, pe care antica Eladă, după rapsodul național Homer, l-ar fi purtat pentru frumoasa Elenă, pare a fi fost purtat pentru zestrea ei. Mărul de ceartă al zeitelor a ajuns în mâna frumosului Paris, foarte probabil, din minele de aur ale tatălui său, bătrânul Priamos, care stăpânea minele de aur ale Phrygiei, și spăla aurul din aluviunile Astyrei de lângă Troia. Dar să lăsăm poezia miilor de ani în puritatea ei și să dăm

dreptate marelui trubadur; Hector și Achile, Acheii și bătrânii din Troia s'au luptat pentru frumoasa din povești Elena, iar aceasta s'a lăsat furată de bogatul prinț Paris nu de dragul aurului lui, ci fiind că așa a fost ursita zeitelor. Dar ne întrebăm ce s'a întâmplat cu aurul Astyrei și Phrygiei după arderea Troei?

*

Minele Macedoniei, dela Mtele Pangos, au dat regelui Philip II-lea posibilitatea să neliniștească cetățile grecești, să dea cea mai aleasă educație fiului său Alexandru cel Mare. Tot aceste mine au suportat cheltuelile armatei, care din Dacia până în India a cucerit toată lumea, atunci cunoscută, cu toate comorile imense ale Orientului. Fără comorile minerale ale Macedoniei cine știe dacă Filip II și Alexandru cel Mare ar fi intrat în istorie?

*

Fără minele de argint dela Laurion, din preajma Atenei, aceasta încă multă vreme nu ar fi ajuns să ia hegemonia Eladei despărțită în cetăți invrăjbite între ele. Minele dela Laurion în vremea lui Pericle a dat Atenei mij-

loacele necesare ca în 484 a. Ch. să-și construiască o flotă de 100 trireme și să învingă la Salamina flota lui Xerxes. Fără venitele extraordinare ale acestei mine, Phidias nu ar fi putut turna din aur și fildeș pe Athena Chryselephantina — în care s'a topit aur în valoare de 4400 talanți, — o valoare, care corespunde astăzi întregului buget al unui stat mai mic.

*

Nu trebuie să uităm că măștile de aur și auriturile din sarcofagele faraonilor înainte de a fi ascunse în mormintele din Valea Regilor și în piramide, în acele minunate expresii ale culturii egiptene, au fost acoperite de piramide de oase. În tot locul, unde a lucit vre-odată aurul, a apărut și strălucitoarele arme ale zeului Marte. Ținuturi pacinice, edenuri ale patriarhalelor liniști, se umplu de sgomote de armă, îndată ce se află că chimirurile lor sunt auri-fere.

Regiunea R. Vaal și Limpopoo din Africa sudică, țara Burilor, coloniști olandezi, a avut aceeaș soartă. Generații dea-rândul Burii au trăit o vieață patriarhală injghebându-și o re-

publică țărănească, o republică a lor. Abia s'au descoperit zăcămintele aurifere și diamantifere în aceasta regiune a Africei sudice și noul descoperit, aurul, avea pretenția să ajungă pe mesele de marmoră ale bancherilor din Londra. O armată engleză după hărțuieli de aproape 2 ani (Războiul englezo-bur) a încorporat aceste regiuni ale Coloniei Cap. În mai puțin de 40 ani Colonia Cap a livrat cca 22⁰/₀ din stocul de aur al lumii întregi. În o singură lună producția acestei regiuni a fost anul trecut de 9.000.000 Lire sterline.

*

Aurul nu este necesar, dar el câștigă omului și societății omenеști toate cele necesare. Când este belșug de mărfuri, aurul măsură bunăstarea. Când e sărăcie, el este etalonul mizeriei. Pășind alături de armatele însuflețite de un ideal, discurile de aur ale monedelor se transformă în roatele carului de triumf, dar aceleaș roțițe de aur armează și teleaga robiei, pentru acei cari consideră acumularea aurului drept singurul ideal al vieții. Aurul este bagheta vrăjitoarească, care transformă pe

dușmani în prieteni și pe prieteni în dușmani.
El nu este o binecuvântare decât pentru acei
cari sufletește sunt autarchici, pentru acei cari
se pot lipsi de el și este un blestem pentru
acei cari au ajuns robii lui.

Roma înainte de războiul dacic

Roma republicană înainte de războiul punic, Roma moravurilor austere, era lipsită de metale nobile. Podoabele de aur ale Galilor au făcut mare vâlvă la Roma. Bogații comercianți ai Cartaginei, primii delegați ai Cartaginei la Roma, au trezit mare interes prin largheța cu care remunerau serviciile ce li se făceau.

Poate nimic nu caracterizează mai bine situația de avere dintre cele 2 antagoniste, Cartaginea și Roma, decât o însemnare ce ne-a rămas despre remarca malițioasă pe care un oaspe cartaginez a făcut-o colegilor săi, după o masă servită la o familie de patricieni: „Ați observat că de o săptămână mâncăm cu aceeaș garnitură de vase”? Pentru oaspeți atât de distinși, familiile de patricieni împrumutau — cum se mai face între oamenii cinstiți și astăzi — aceeaș garnitură de vase dela o casă la alta. După războiul punic s'a schimbat povestea. Nu se mai servea lumea de aceleas vase împrumutate. Hainele și vasele de argint și aur, podoabele și luxul s'au incuibat la Roma. Toată bogăția de aur și argint din Spania a ajuns in

patrimoniul Romei de-odată cu toate comorile Cartaginei, peste care a trecut ferul plugului. Imbogățiții de războiu nu mai țin seama de norme și legi, cari stăvilesc afacerile. Câțiva bătrâni, Catoni inadptabili, mai plâng dispariția moravurilor austere din vechea Romă. Și în urmă lumea reîntră în normal, dispar inadptabilii. Intreagă societatea romană aleargă în ritmul standardului de vieță ridicat, aleargă în toate regiunile republicei și chiar dincolo de hotarele ei.

Setea și foamea se pot potoli, dar nici-odată nu este satisfăcută setea după putere și foamea de averi. Nimeni nu poate mulcomi luxul și vanitatea podoabelor, căci acestea sunt ca lavinele: cu cât le alimentezi mai mult, cu atât cresc mai mari și în rostogolirea lor distrug orice rezistență, înmormântând sub ele societăți și state.

Marile cuceriri ce le făcea Roma, devenită imperială, reclama un buget tot mai mare. Legiunile cari au cucerit Gallia și Britania în vest, care luptau cu triburile germanice în nord și se războiau cu popoarele Orientului, consumau tot venitul statului roman. Pompa și luxul

instituțiilor cesariene reclamau și ele bogății noi, venite extraordinare. Mulțimea oamenilor de afaceri, sateliți ai războaielor și ai marilor acțiuni de stat, cerea și ea noi terenuri de afaceri mari și rentabile. Aceasta era situația imperiului roman în ajunul războiului dac.

*

Aurul Daciei era cunoscut, producția fabuloasă a regiunilor aurifere a atras în Dacia o mulțime de comercianți Greci. Coloniile gre-

Fig. 2.

Monede antice de aur cu legenda ARMIS BASIL și SARMIS BASIL aflată în anul 1826 la Turda.

cești dela gurile Dunării erau înfloritoare. La curtea regelui dac s'au furișat între curteni o

seamă de greci, cari țineau legăturile comerciale ale regatului dac cu străinătatea.

Fig. 3.

Monedă de argint din Dacia, aflată la Negrileasa Corabiei.

Monedele grecești, valabile în lumea comercială elenă circulau și în Dacia. Monedele dace, bătute din aurul Daciei, imitează aceste monede și au inscripții grecești. Aceaș greci, aceaș oameni de afaceri, au îndreptat drumurile comerțului spre metropola lumii de atunci, spre Roma. Și atunci ca în toate vremurile bune, oamenii de afaceri erau sfătuitori tainici ai regimului, ai cercurilor conducătoare ale imperiului. Reali în judecățile lor, oamenii de afaceri ai Romei imperiale cunoșteau puterea armată a Dacilor și nu se puteau aventura în necunoscut. Un războiu de cucerire a Daciei sub Domițian, încă nu era îndeajuns pregătit; Roma încă nu cunoștea îndeajuns beneficiile, ce le-ar

fi avut de pe urma acestui războiu. Dar când toate informațiile necesare erau în mâna Romei, când exploratorii minelor, pentru cari probabil se plătea tributul = arândă, au cunoscut îndeajuns producția auriferă a Daciei, când constructorii de arme, drumuri și cetăți, spionii de tot felul, cunoșteau în cele mai mici amănunte toate regiunile, ascunzișurile și potecile Daciei, raporturile dintre oameni și slăbiciunile societății dace, când s'a putut face calculul clar al raporturilor de forță, sub Traian, nimic nu mai putea împiedeca deslănțuirea războiului.

Dacia Minieră și motivele războiului

Aurul Daciei a fost cunoscut din cele mai îndepărtate vremuri preistorice. Toți râvnitorii de comori iau drumurile Daciei. Ca în un caleidoscop apar triburi după triburi și puținele cronici au o mulțime de nume de popoare ca locuitori ai regiunilor noastre. Cele mai vechi amintiri istorice fixează pe Agatirși ca primii minieri auriferi ai Daciei. Dar nu mai puțin de 30 de nume de popoare și triburi sunt indicate ca locuitoare ale plaiurilor românești. O atât de mare diferențiere, urmare a multelor schimbări, nu a distrus totuși orânduirea gospodărească a pământului. Regiunile săracite nu sunt râvnite. Dacia nu a fost niciodată săracă, căci pe lângă celelalte bogății ale ei a avut și un minierit bogat. Exploatarea regiunilor miniere nu a încetat niciodată. Aceasta a fost posibilă numai dacă noii veniți au luat în slujba lor pe băștinașii pământului cucerit. Minieritul roman din Dacia a cunoscut zăcămintele aurifere atât de temeinic, încât trebuie să-i admitem o tradiție de multe ori seculară. Dacă Romanii nu

ar fi utilizat cunoștințele despre zăcămintele miniere ale Dacilor, nu ar fi putut în timpul scurt de 150 ani să exploateze atât de amănunțit terenurile aurifere ale Daciei.

*

În vremea când republica romană începe mersul ei triumfal spre cucerirea lumii și în întâiul secol al cesarilor Romei, regiunile românești erau sub stăpânirea Dacilor și sub continua asediare a neamurilor germanice și celtice vecine ale Daciei.

Avem puține date asupra Dacilor. Judecând bogățiile și bazele economice ale pământului stăpânit de Daci, nu par probabile relațiile cronicelor, cari amintesc dese incursiuni ale Dacilor în provinciile romane de dincolo de Dunăre, în Moesia, care nici atunci nu era mai bogată decât Dacia. Ce ar fi căutat Dacii, muncitori ai unor câmpii mănoase, în provinciile Romane, bine păzite de castre înșirate de-alungul Dunării? Un popor muncitor nu caută pradă în alte părți. Exploatarea aurifere ale Daciei ne arată că minele erau în funcțiune, prada bogată de războiu încă arată că Dacia avea o

bunăstare excepțională, ceea ce nu a putut avea decât un popor muncitor. Nu mai încapă îndoielă că marea masă a Dacilor era poporul muncitor, condus de o ceată de războinici „tarabostes”. Aceștia grupați în jurul regelui în capitala Sarmisegetuza și dincolo de Streiu în cetăți, în Grădiștile din Muncelul Orăștiei, stăpâneau Munții Apuseni cu minieritul lor aurifer.

Sarmisegetuza, situată la câțiva km. de excelentele zăcăminte de fer, de magnetitele dela Băuțari și Valea Știrminoasă, era un loc potrivit pentru un arsenal, era o admirabilă așezare pentru un popor de războinici. Regii daci cuprindeau în privirile lor îndreptate spre apusul soarelui Poarta de fer a Banatului și prin ea întreg Banatul Timișan, înspre sud, tot din acest loc, ei supravegheau sbuciumta potecă a Jiului, Pasul Vulcanului, care deschidea înaintea lor Câmpiile Olteniei până la Dunăre, iar din Grădiștele lor, cuiburi înfipte în creștetele stâncilor, ce se ridică din Valea Streiului din nemijlocita apropiere a Capitalei, dominau pla-iurile domoale, spinările cu cetini ale dealurilor cu căpestre de ape, îndreptate spre soare răsare până în defileul Oltului. Oricât ai căuta,

nu vei afla pe harta Daciei un alt punct care ar putea stăpânii atâta pământ și să fie o mai naturală cetățuie de apărare în vremuri de bejenie. Dacii se puteau retrage în grădiștele lor, ca să-și organizeze apărarea, decâteori erau atacați de popoare mai puternice decât ei. Popor condus de războinici, prin puterea armelor a impus respect popoarelor germanice dela Apus și Nord, o deosebită prețuire puternicului imperiu roman dela sud, și stăvilare puternice năvălitorilor barbari din răsărit.

Dar să admitem că vulturii și șoimii Carpaților au nevoie de hrana câmpiilor, și că muntenii Daci au prădat câmpiile provinciilor romane. Să acceptăm relatările cronicarilor: Dacii au făcut unele incursiuni în provinciile romane din sudul Dunării. O bună pază la Dunăre ar fi reținut pe războinicii Daci în țara lor. Și nici nu putem crede, că cetele de incursionişti erau dintre luptătorii regelui dac. Ținta adevărată a războiului dintre Romani și Daci nu era o expediție de pedepsire a agresorilor. Credem că împăratului Domițian îi se face multă nedreptate, fiindcă prin pacea ce acest împărat a încheiat-o cu Dacii, se dă Ro-

mei posibilitatea de a se amesteca în chestiunile dace. Prin tratatul de pace a lui Domițian Dacii sunt declarați prieteni ai Romei, primesc un tribut destul de însemnat în bani, constructori de arme, cetăți și drumuri. Aceste daruri nu se puteau face fără ca Roma imperială să fi avut și ea avantajii din convenția încheiată.

Dacii erau destul de bine informați de intențiunile împăraților Romani. Au început să-și fortifice cetățile și să-și pregătească armele, să închee alianțe cu popoarele vecine germanice și celtice.

Aceasta era situația în regatul dac, când a fost plinirea vremii de pregătire a războiului dintre Daci și Romani. Noul cesar al Romei, Traian, era ridicat dintre conducătorii legiunilor. „Senatus populusque” privește cu încredere pe militarul glorios. Asigurarea regulată a soldei era suprema preocupare. Ordinea și disciplina instituțiilor armatei reclamă o ordine financiară a instituțiilor statului. Mâna de fer a unui vechiu și probat conducător al oștirii era singura, care putea crea această ordine și în stat și în armată. Traian a creat acest echilibru al finanțelor statului roman prin vărsarea tezauru-

lui dac în vinele fiscului Romei și a ajuns „Caesar optimus, maximus”. El a dat plebei pâine și jocuri, societății suprapuse și oamenilor de afaceri noi terenuri de câștig, iar armatei solda regulată și avutul celor învinși. Impărații cari i-au urmat au avut tot mai multe greutateți : Legiunile păzitoare ale fruntariilor trebuie să respingă valurile tot mai dese și mai puternice ale năvălitorilor vastului imperiu ; venitele statului erau tot mai secătuite, minele Daciei felix erau tot mai puțin rentabile, iar alte noi izvoare de venit extraordinar nu se arătau din nici o parte. Nu e deci mirare, dacă legiunile nemulțumite ridicau când pe unul când pe altul dintre conducătorii lor în porfira Romei. Și s'a întâmplat ca siguranța și demnitatea imperiului să fie pusă în mâinile unor cesari, cari au purtat numai câteva săptămâni purpura împărătească, ca în urmă să fie gătuși de garda imperială insuficient plătită.

Poate am insistat prea mult asupra acestor fapte, dar cred că numai în această prezentare vom putea înțelege ce a însemnat aurul Daciei pentru imperiul roman. Epoca de glorie, de maximă întindere a imperiului Romei, coincide cu zilele de glorie, de maximă intensificare a mineritului roman aurifer din Dacia.

Localitățile miniere din Banat

Întâiul războiu a lui Traian în contra Dacilor pune Roma în stăpânirea Banatului. Drumurile romane în loc să fie trasate prin văi și prin câmpuri,

Fig. 4.

Peatra tăiată. Urmele drumului roman tăiat în stâncă la Cazanele Dunării.

pii, unde se fac mai ușor, sunt duse prin văi înguste și pe dealuri* în apropierea zăcămintelor metale-

* Conferința prof. Al. Borza: Drumuri romane în Banat.

lifere. Romanii cunoșteau cele mai multe localități miniere și mai ales aurifere din Dacia. Castrele lor erau așezate după principii strategice, dar erau totuș astfel rânduite ca să apere cele mai importante localități miniere.

În Banat avem *Bersabia*, străvechiul nume al satului numit astăzi Bersovia, un centru de aprovizionare al legionarilor Romei veniți dinspre Sirmium și Viminacium. Bersabia închidea drumul năvălitorilor de dincolo de Valurile Iasige și reținea atacurile îndreptate înspre *Bocșa Montană* cu vestitul „*Crac de aur*“, în ale căror cuarțite s'au aflat unelte ale minieritului roman și opaițe la fel cu cele aflate în minele Roșiei. Exploatările dela *Bocșa* au putut să fie foarte rentabile, considerând și faptul că pe lângă aur Romanii au exploatat și ferul din această regiune. Sgura de fer, cu opalescența caracteristică sgurilor vechi, ne urmărește pașii până dincolo de *Ocna-de-Fer*, pe povârnișurile *Văii Dognecei*, o altă localitate minieră cunoscută Romanilor. În sfărământurile granodioritelor dela *Bocșa Montană* s'au aflat vase de lut romane, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că excelentul material al granodioritelor din această localitate

era cunoscut și întrebuințat de Romani la construirea șoselelor.

Fig. 5.

Banatul cu cele mai importante localități miniere cunoscute Romanilor. Căstrele sunt indicate prin dreptunghiuri.

E atât de greu să identificăm, dacă o mină era exloatată de strămoșii noștri.

Sunt anumite caracteristici ale exploatărilor aurifere romane din *Cârnicul Roșiei*, dar nu pu-

tem crede că toate exploatările miniere aveau aceeaș factură. Ar fi normal ca să considerăm exploatare de Romani numai minele în cari s'au aflat inscripții romane, vase și unelte despre cari avem certitudinea că sunt din vremea strămoșilor latini. La „Cracul cu aur“ dela Bocșa avem aceste indicii sigure și se pare că lucrările romane au continuat exploatările mai vechi ale Dacilor, căci Castrele dela Bersabia și Aiziris, Iezerișul de astăzi, în felul cum sunt așezate, par a fi fost vechi localități dace transformate în colonii romane. Intrucât o regiune minieră are multe indicii a unei vieți înfloritoare în timpul Daciei romane, iar minele, din felul cum au fost exploatare, ne arată o foarte mare vechime, putem admite că exploatarea s'a făcut și în timpul Romanilor. Nu știm nimic dacă în regiunea Reșiței erau sau nu exploatare romane. Aizirisul în nemijlocita apropiere a Reșiței nu ne îndreptățește să presupunem că colonii Aizirisului cunoșteau bogățiile U. D. R.-ului. Un biet sat, pierdut între dealuri în cari cu greu străbate o mașină, a păstrat vechiul nume Iezeriș, întocmai cum Abrudul a păstrat vechiul nume al Abruttus-ului dac și

roman. Regiunea la sud de Bocşa, *Oraviţa*, *Maidan*, şi *Ciclova Montană*, cu bogăţiile lor, au fost exploatate şi de romani, Aluviunile *Văii Nera* erau cernute de lopeţile sclavilor romani şi urmele spălărilor aurifere le vedem în mormanele de prundişuri cu cioburi de vase romane aflate între *Sasca* şi *Zlatiţa* în hotarul *Bozoviciului* unde se varsă *Valea Rudăriei*. *Zlatiţa*—*Zlatna*, *Ruda* şi *Rudăria*, vechi cuvinte cari toate indică minieritul aurifer al acestei regiuni. *Moldova Nouă* mai păstrează şi astăzi urmele castrului roman, marele câstru ridicat pe o suprafaţă de 3400 mp. şi cu pereţi de 1.5 m. grosime. La *Bezdinul* de lângă *Moldova Nouă* sunt de mult cunoscute minele romane.

Astfel Romanii cunoşteau aproape toate localităţile miniere din inima Banatului, bogatele şi vestitele mine ale regiunii de contact dintre cristalinul vestic al Banatului şi calcarele mezozoice, cari se înşirue dela *Moldova nouă* înspre nord până la *Bocşa-Montană*. În secolul XVII—XIX timp de aproape 200 ani, zona mineralizată din partea vestică a Munţilor *Bănăţeni* era cea mai bogată regiune minieră din Europa. La 1770 *Ignaz v. Born* scrie despre minele de

cupru dela Dognecia că sunt „cele mai rentabile mine din Europa“. După un secol, la 1870, minele încă nu erau epuizate. In tot cursul evului me-

Fig. 6.

Spălarea aurului se face din partea țăranilor minieri și astăzi așa cum se făcea — după descrierile lui Plinius — și pe vremea Daco-Romanilor: Pe o scândură, înclinată sub un unghiu de 35—45° și brăzdată de mici șanțuri transversale, se pune nisipul aurifer în partea de sus a scândurei. Cu o vadră se toarnă apa. Apa duce cu sine nisipul mai ușor și lasă în brazdele transversale aurul și granulele minerale mai grele. Din brazde, conținutul bogat în aur este pus și cernut în o copaie de lemn, (trochiță, șaitroc) și ales până când aurul rămâne curat.

diu și chiar în vremurile ocupației turcești, când cele mai multe lucrări miniere erau sistate, minele de cupru și plumb au rămas în funcțiune.

Dacă în cursul vremurilor minele nu au fost secătuite, avem o indicațiune, cât de bogate au putut fi aceste mine la începutul exploatărilor, în vremurile anticilor noștri strămoși.

Multe urme romane, duse uneori în spintecatele colțuri calcaroase, cum ar fi cioburile de vase și monedele romane aflate în *Pleșuva Semicului*, ne indică cât de mult și de temeinic a fost străbătut Banatul de pasul legionarului și minierului roman. La *Sacul* și la *Breaza* s'au aflat comori romane. La *Tisovița*, în apropierea minelor de cupru, s'a aflat urmele unui apaduct roman. În valea Dunării, la *Dubova* și *Valea Mraconia* s'au găsit în aluviunile în cari se spălau metale nobile, mici statuete greco-romane. Griselini în călătoria lui la noi amintește de spălările de aur dela *Caransebeș* spre est, la *Vârciorova*, *Bolovașnița*, *Borlova*, *Turnul*, *Valea Mare* și dela *Ohaba-Bistra* până la *Maga*, localități în cari astăzi nu se mai cern aluviunile. Cu sute de ani în urmă, când și zăcămintele erau mai bogate, spălarea aurului din aluviuni era și mai frecventă.

Paralelism între geologia și istoria unei regiuni

Latinizarea Daciei nu a fost o simplă întâmplare. Ea a fost cerută de bogățiile subsolului, de însăși tectonica pământului Daciei. Soarta pământurilor e „scrisă în stele” și mai deaproape definită de caracterele stelei pe care locuim noi, de caracteristicile pământului, de bogățiile solului și subsolului lui.

Este o tainică, de noi nu în-dejuns înțeleasă, legătură între pământ și locuitorii lui. Șoaptele solului și subsolului pe care trăim ne călăuzesc viața întreagă. Individ și popor la fel ascultă îndemnul pământului. Lângă țărnișii vecinici mișcătoarelor mări și pământurile sunt mai mobili decât locuitorii din munți și din mijlocul continentelor. Nisipul plajelor se desprinde mai ușor și e dus mai ușor de ape, decât stâncile de granit din munți, sau sâmburii de plutonite din interiorul platformelor continentale și se pare că oamenii urmează mobilitatea lor. În terenuri nisipoase sau în regiunile expuse tremurăturilor sismice nu se vor înălța sgârie-norii cu optzeci de etaje, pe cari

nu le suportă decât palisadele sillului de diabas din subsolul New-Yorkului sau alte terenuri la fel de consolidate. Altele vor fi locuințele omenești în regiuni bogate în argile și altele în terenuri cu peatră de construcție în vecinătate. Isvoarele indică locul așezărilor omenești. Mineralele subsolului dictează viitoarele îndeletniciri și fixează centrele industriale, liniile de comunicație și adeseori centrele de cultură omenească.

Va fi o simplă coincidență, dar totuși ni se pare ciudat paralelismul dintre frământările geologice ale unei regiuni și istoria locuitorilor ei. Cele mai agitate file de istorie s'au scris în regiunile, în cari stratele diferite ale crustei pământului au fost mai mult involburate în cursul lungilor epoce geologice. Pământul **Italiei** s'gduit și mult agitat în cursul vremurilor geologice, a înregistrat aceaș mobilitate și pentru acțiunile omenești pornite de pe acest pământ. Nu credem să fie o simplă întâmplare că cel mai mare și de mai mare însemnătate imperiu din Europa, cu repercursiuni hotărâtoare pentru soarta lumii întregi ni la dat *pământul Italiei*. Centrul creștinismului luptător s'a stabilit la Roma. Renașterea literelor și artelor a pornit în expediție

cuceritoare de pe acest pământ. Aici au avut cuib cald dreptul roman și umanismul legiurilor de mai târziu. Asperitățile crivățelor de retorziuni penale au fost îndulcite mai întâiu pe pământul dulce și însoțit al Italiei. Înainte-mergătorii și botezătorii acțiunilor sociale, cari în vremea lor, în alte locuri ar fi predicat în pustie, au aflat în Italia Iordanul întâielor botezuri pe cari le-au dat în urmă lumii întregi. Din cerul cultural al acestui pământ s'au coborât asupra omenirii multe limbi de foc și se vor mai coborî și în viitor. Italia mai are încă și astăzi vulcani vii și activi, în timp ce în alte regiuni s'au stins de mult. Din capetele vulcanilor sociali ai Italiei a țâșnit întâiaș dată flacăra unirii celor de un neam în o singură țară, drapelul acțiunilor naționaliste în luptele ce s'au dat apoi în lumea întreagă în timp de un secol și tot din o culme italiană a izbucnit prima flacăra luminoasă a noii ordine în lume.

Intinsele *stepe ale platformei podolicoruse* au fost cutropite de hoardele Răsăritului, ele nu au avut frământări nici în timpurile geologice, nici în timpuri istorice. Valurile mărilor biciuite de vânturi au mînat în cursul vremu-

rilor tot alte valuri spre țărm, dar acestea nu au lăsat urme la suprafață și nu au schimbat nimic în fundul mării. Pământul puțin frământat

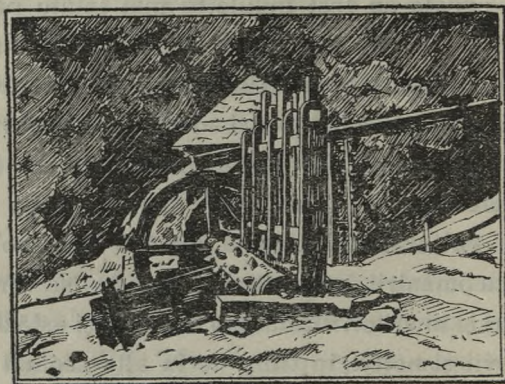

Fig. 7.

Moară sau Piuă țărănească pentru măcinarea rocilor aurifere. „Săgețile“, (stâlpii verticali înarmați cu câte o talpă de cremene), sunt ridicate de fusul roții de apă și prin căderea lor mărunțesc roca auriferă. În regiunea auriferă a Munților Apuseni mai sunt încă și astăzi cca 5500 săgeți de mori țărănești. Aceste mori sunt foarte vechi. Diodor amintește de aceste mori, spunând că fusul era învârtit de sclavi.

tat al stepelor rusești a fost sortit, ca apele diferitelor epoci geologice să băltească îndelungat asupra lui. Mările geologice au lăsat în urma lor, pe unduirea nesfârșită a câmpiilor rusești, strate vechi paleozoice în partea nordică a platformei

rusești, formațiuni mezozoice în centru și zăcă-
minte terțiare în sudul ei. La fel s'a extins impe-
riul moscovit; din micul principat al Moscovei
a crescut împărăția țarilor ocupând la in-
ceput regiunile geologice mai vechi și con-
tinuând spre sud în regiuni cu zăcăminte
mai noi. Și întocmai cum au trecut în
cursul vremurilor geologice peste pământul ru-
sesc valurile diferitelor mări din paleozoic și
până în terțiar, tot așa a trecut pentru aceste
regiuni în timpurile istorice valurile migrațiuni-
lor barbare. Schiția a suferit toate împilările cu-
tropitorilor, în timp ce sufletul locuitorilor ei a
băltit în misticismul, la care predispune întinsul
câmpiilor rusești. Astfel s'a prins în aceeaș tur-
bincă rusească o massă mare de oameni, cari
așteaptă noi stăpânitori, noi valuri dominante.

Tectonica Europei.

Continentalul nostru este compus din 3 scuturimari; la est avem Scutul slav, în nord Scutul neamurilor germanice, iar la sud Scutul latin. Scutul slav ocupă *platforma podolico-rusă*, care se leagă de întinderile nesfârșite ale Asiei. Scutul german ocupă fărâmele *platformelor variscă și scandinavo-baltice*, iar Scutul latin ocupă regiunile din jurul Mării mediterane.

1. *Platforma podolico-rusă* se întinde până la granițele Daciei de odinioară. Alviile râurilor Nipru și Niemen în partea centrală a cursurilor lor sunt direcționate NV—SE, dealungul unei mari lini de fractură între Marea Baltică și Marea Azovică și separă platforma podolico-rusă în 2 părți: *Scutul rusesc* de est și *Scutul Polono-ucrainean* cuprins între Nipru, Bug, Nistru, Vistula și Niemen.

2. *Scutul germanic* cuprinde platforma fino-scandinavă în jurul Mării Baltice și resturile platformei varisce. El este fundamentat din granite și gneisuri arhaice cu șișturi paleozoice în Scandia și cu noi sedimente în partea nordică a Germaniei. Acest scut a fost puțin fră-

mântat în cursul erelor geologice, iar neamurile germanice cari îl locuiesc, păstrează aceeași atitudine hotărâtă și liniștită în acțiunile lor.

3. *Scutul latin* cuprinde partea sudică a Europei în jurul Mării Mediterane sau *Scutul Mediteranian* și este separat de celelalte 2 scuturi prin marea Linie de fractură a Harghitei,*) și a Liniei Carpaților Orientali ai României cu hinterlandul lor până la Nistru. Linia Harghita se continuă înspre nord peste Călimani, Munții Rodnei, Oașului, peste Beschizi, în cursul superior al râului Odera, trece pe la Berlin, pe Râul Spre și se continuă pe cursul inferior al Elbei până în Marea Nordului. Înspre S. E. aceasta linie are continuare prin subasamentul Câmpiei Române peste Mangalia, prin Marea Neagră, până la capul Eregli, în Asia Minoră, peste eruptivul din regiunea Ancara, Cesarea în Mesopotamia dintre Eufrat și Tigru, până în Golful Persic. Ea este una din cele mai mari linii de fractură din scoarța pământului.

*

În general se dă puțină importanță zonelor de eruptiv din scoarța pământului, cu toate

*) V. Stanciu, Linia de eruptiv Harghita.

că aceste zone străpung în întregime crusta consolidată a planetei noastre, până la topiturile de magme din interior. Fracturi cari străbat din o adâncime de 50—60 km. nu pot fi limitate numai la cele câteva petece de roci eruptive ajunse până la suprafață, ci ele înșiruie în linia lor de străpungere a scoarței adeseori manifestațiuni vulcanice și masive eruptive, cari se află uneori la sute de km. depărtare unele de altele. Totuș aceste linii de eruptiv se pot palpa cu ușurință din manifestările emisiunilor magmatice și ale mineralizatorilor, cari impregnează rocele și le îmbogățesc în zăcăminte de minerale, din metamorfismul rocilor împrejmuitoare, din zăcămintele de hidrocarburi, cari însoțesc la anumite distanțe aceste linii de eruptiv și mai ales din jocul liber al mișcărilor sismice observat la cele două buze ale fracturei.

Direcțiunea SE.—NV, urmată de marea linie eruptivă dela granița de est a scutului mediteranian, se repetă ca direcție tectonică principală în întreg Scutul Mediteranei; este de fapt direcția *Peninsulei Apenine*, direcția Italiei, a Mării Adriatice, în a cărei continuare este Grecia cu sfârticăturile ei de insule Kyk-

lade și Kreta. Aceaș linie o urmează râurile Seine, Loire superior Garonne din Franța și Ebro din Spania. Chiar Dunărea în cursul ei mijlociu urmează în general aceaș linie. În Balcani Vardarul, Marița în cursul lor mijlociu, Peninsula Kalkidika urmează aceaș linie tectonică. Chiar și atunci, când culmile munților au alte direcțiuni, cum ar fi în Carpații sudici și în Balcani, putem totuși evidenția în tectonica lor aranjamentul EV-NV al unităților componente. Râurile Germaniei nordice, Odera, Vistula, Memel nu se pot elibera de puterea directivă a acestei linii și o mare parte a cursurilor îl parcurg în direcția SE—NV ca în urmă în cursul lor inferior să se abată sub câte un unghiu de aproape 90° și să se verse în Marea Baltică. Bugul urmează și el aceaș direcție în partea lui centrală, ca în urmă, făcând un unghiu de 90°, să se îndrepte SV. paralel cu direcția Mării Azovice și a celorlalte râuri din Platforma Ru-sească.

E curios faptul că Imperiul Roman în cea mai mare întindere a lui nu a trecut de marginile scutului mediteranian. Granițele estice ale imperiului au fost Siria, Mesopotamia

nordică, Cappadochia, Pontus, Dacia, Dunărea și Rinul și un timp mai scurt râul Elba: regiunile prin care trece marea linie de despăr-

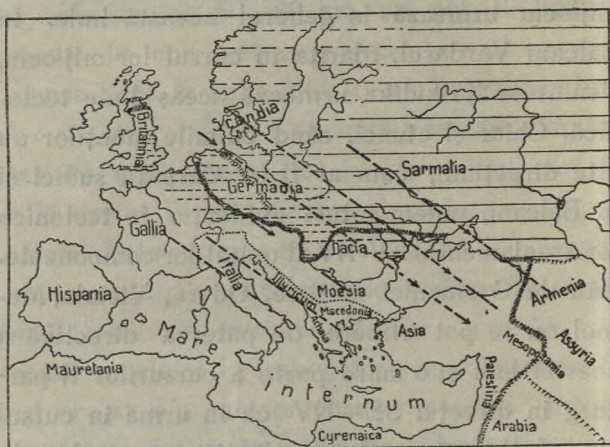

Fig. 8.

Imperiul roman în cea mai mare întindere nu a trecut mult peste Scutul Mediteranian care este despărțit de Scutul Sarmatic (podolico-rus hașurat cu linii orizontale și scando-finic, cu linii întrerupte) și de Scutul varisc al Europei Centrale (hașurat cu linii punctate). Linia de separare între Scutul Mediteranian și cel Sarmatian este de direcția NV—SE, direcția tectonică a Italiei, a Greciei. Italia este în centrul Scutului Mediteranian.

țire a scutului mediteranian de celelalte scuturi europene și asiatice. Dacia prin liniile ei tectonice aparține scutului mediteranian, în centrul cărei stă Roma. Capitalele imperiilor sunt ca

lentele convergente, căci adună în focar toate emanațiunile economice ale periferiilor. Aurul și toate bogățiile Daciei, au plecat pe căile cari toate duceau la Roma. Prin originea lor, făcând parte din Scutul Mediteranian, bogățiile subso-lului dac erau destinate latinității.

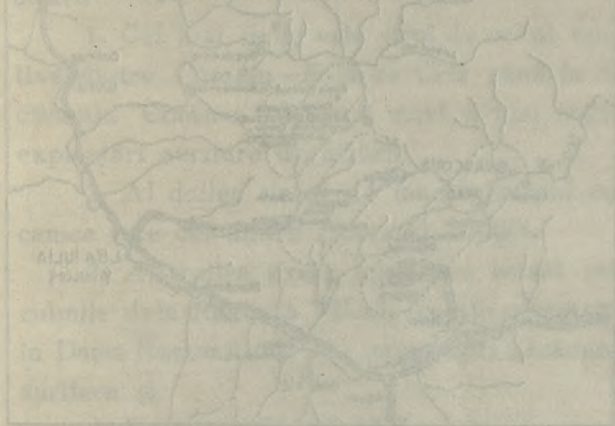

Fig. 1. — Danubiu și regiunile sale. (1)

Regiunea danubiană din punct de vedere al marelui sistem hidrografic european. Danubiu este cel mai important curs de apă în regiunea noastră și are o importanță deosebită în viața economică a țării noastre. El este cel mai mare curs de apă din Europa de Est și are o lungime de 2865 km. El este cel mai mare curs de apă din Europa de Est și are o lungime de 2865 km. El este cel mai mare curs de apă din Europa de Est și are o lungime de 2865 km.

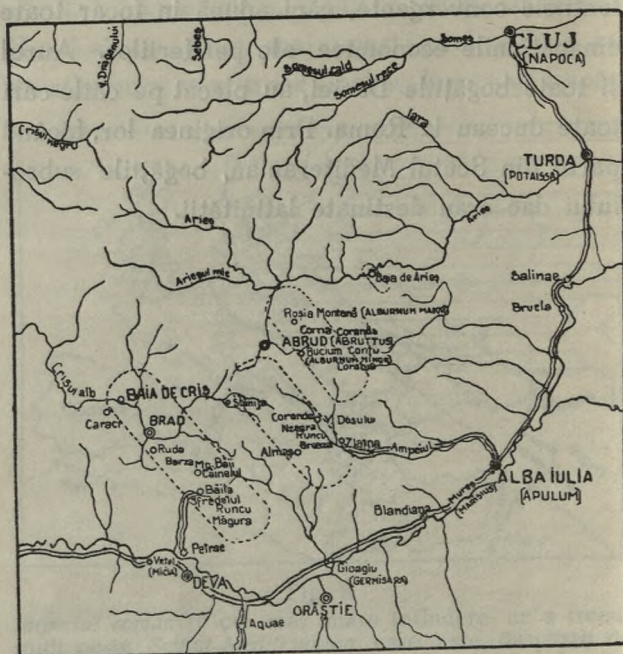

Fig. 9.

Regiunea auriferă din Munții Metalici Apuseni cu cele mai importante localități ale mineritului roman. Cămpurile mineralizărilor aurifere sunt prinse în linii punctate și au direcțiunea NV.—SE. Castrele militare din Valea Mureșului, Micia, Petrae, Germisara, Blandiana Apullum și Potaissa de pe Arieș păzeau pragurile râurilor din regiunea auriferă.

Aurul Munților Metalici Apuseni

Eruptivul care a adus la suprafață mineralizatorii auriferi din Munții Metalici Apuseni, are și el direcțiunea NV—SE și se divide în 4 șiruri.

1. Cel mai sudic este șirul de culmi eruptive dintre Căraciu—Baia de Criș până la Săcărâmb. Conține cele mai mari și mai bogate exploatări aurifere de astăzi.

2. Al doilea șireag de manifestațiuni vulcanice este cel dintre Zlatna și Stănița.

3. Al treilea șireag eruptiv e trasat prin culmile dela Roșia la Vâlcoi. Acesta reprezenta în Dacia Romană cele mai importante zăcăminte aurifere și

4. Regiunea Băii de Arieș.

Aflăm exploatări romane în toate 4 șireagurile de manifestațiuni vulcanice ale Munților metalici.

I. La *Ruda-Barza*, unde s'au studiat sistematic toate posibilitățile de exploatare de către cei mai pregătiți ingineri, urmele exploatărilor romane au fost bine precizate. Kóváry*)

L. Kóváry: Erdély földe ritkaságai, Kolozsvár 1853.

amintește de inscripțiile romane de pe o piuliță de sfărmat și măcinat peatra, aflată la Ruda. Tot în aceste mine s'au aflat; mai multe lucerne, dintre cari una cu inscripție romană; scări lucrate în peatră, așa numitele „trepte romane“ din galeria Ana, culcușuri pentru sclavii, cari lucrau în mine. Se crede că unele unelte de

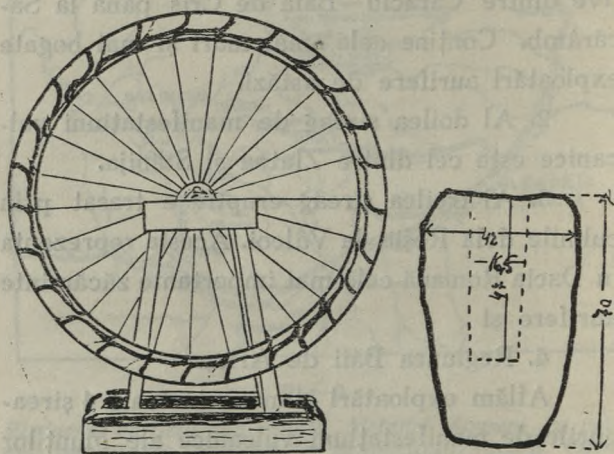

Fig. 10.

Roată de scos apa din mină și o piuliță de zdrobit mine-reul aurifer aflate în minele romane dela Barza. Din roată s'au aflat numai câteva părți mai rezistente. În muzeul „Mica“ dela Brad.

scos apa din mină; butucul unei roți de scos apa, aflat la Barza, ar putea fi din aceleaș tim-

puri romane.*) Exploatările romane dela Brad erau în jurul filoanelor *Sofia și Mihail* și în *Corandele Barzei*.**)

La *Căraci*, pe *Valea Steampurilor*, în mormane aluvionare, cari par a fi urmele spălărilor aurifere, s'au aflat și s'au dat muzeului din Deva câteva cioburi determinate în 1910 ca vase romane. Tot aci s'au aflat 3 statui miniere păstrate la muzeul din Deva. Este foarte probabil că Romanii exploatau toate aluviunile Crișului Alb și se pare întemeiată părerea harnicului și iscusitului, dar șovinistului cercetător ungar G. Téglás,***) că Baia de Criș, ar fi fost sediul unui *subprocurator aurariarum* pentru exploatările din aceasta regiune. Tot dela Căraciu s'a colectat cel mai vechiu ciocan minier, un ciocan de diorit pe care probabil îl fixau de

---

*) F. Schumacher: Die Golderzlagerstätten und der Goldbergbau der Rudaer Zwölf-Apostel-Gewerkschaft zu Brad in Siebenbürgen, Berlin 1912.

Téglás G.: A rómaiak bányászata Boiczán és Rudán, Archeologiai Értesítő 1885.

***) Monedele romane (Septimius Severus) aflate la poalele piscului Smreci și Pietroasa de lângă Criștior, încă sunt un indiciu a acestor exploatări romane.

***) Téglás Gábor: Hunyad vármegye földjének története, Budapest 1902 pg. 164 urm.

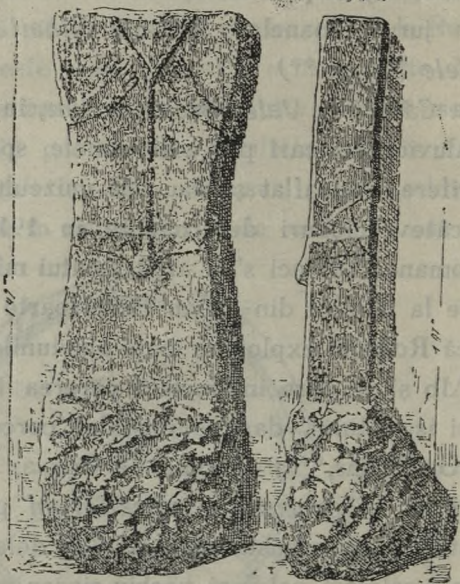

Fig. 11.

Statui ale minierilor romani din aluviunile de lângă Baia de Criș. Ciocanul minier prins în brâu și mâinile pe pept arată, că statuile erau monumente funerare. Capul a fost rupt, totuși statuile au 1,42 m înălțime și 0,5 m. lățime și 0.17 m. grosime.

mâner cu curele și-l întrebuițau la baterea dălților miniere. Acest ciocan ne învederează că pe lângă spălările aluvionare se exploatau și filoanele aurifere dela Căraciu.

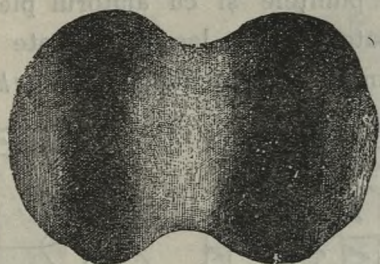

Fig. 12.

Ciocan minier din diorit aflat în mina Căraciu de lângă Baia de Criș. Ciocanul era legat peste mijloc și prins de o coadă de lemn.

La *Măgura Băii dela Hărțăgani*, unde este astăzi Galeria Sf. Andrei, am aflat o monedă de aramă a împăratului Antonius Pius. Probabil Romanii utilizau izvorul termal din apropierea acestei galerii, dar s'ar putea ca în acest loc să fi făcut și exploatări aurifere.

Foarte importante au putut să fie exploatarea dela *Băița*, cari erau numai la 15 km. distanță dela Castrul *Micia* (Vețel). Băița era un centru de pază și concentrare a materialu-

lui minier scos din regiunea împrejmuitoare :
 dela *Sfredel, Cornet, Runcul Trestiei și Căian*,
 de unde s'au ridicat cărămizi de mozaicuri.
 Materialul colectat se prelucra sub Măgura
 Băiței în piulițele și cu ajutorul pietrilor de
 moară aflate în acest loc și păstrate astăzi în
 muzeul din Deva. *Corandele Sfredelului* sunt

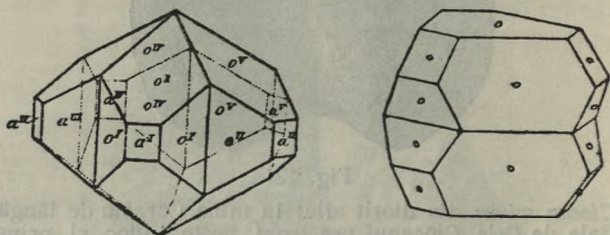

Fig. 13.

Aurul dela Băița (descriș în 1831. Rose) se află uneori
 frumos cristalizat în macle și este o podoabă a muzeelor
 mineralogice.

grandioase, iar numele lor este o dovadă că
 neamul latin nu a părășit niciodată aceste locuri.
 A uitat verbul *corrodo*, dar nu a uitat numele
 latin al exploatărilor și țăraniile le mai spun și
 astăzi : „mâncăturile (coroziunile) dela Coranda
 Sfredelului.” Jos în vale se mai vedeau cu
 20 ani în urmă fundamentele caselor ad-
 ministrației miniere romane construite din că-

rămidă cu mortar de var, cu padiment mozaic și pereți colorați cu roșul pompeian. Tot aici

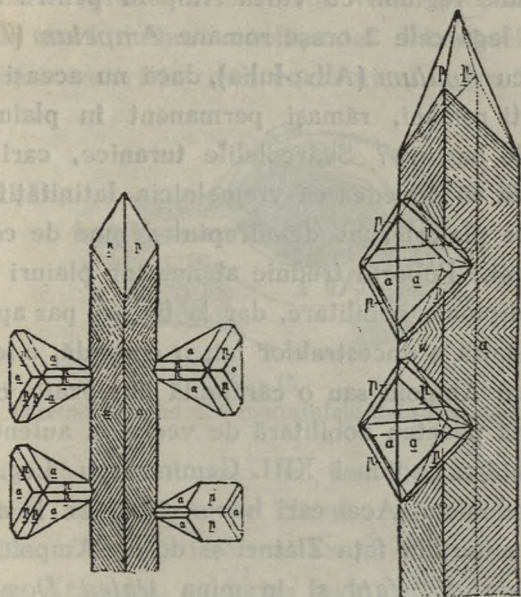

Fig. 14.

Aur din Zdrapți, Cristale descrise de Rath 1877 și 1878.

s'au aflat alte câteva urme romane, între cari opaițul sigilat cu M. V. R. R. I. expus în Muzeul din Deva.

II. In al doilea șireag de eruptiv avem cen-

trul minier *Ampellum* (Zlatna), orașelul de lângă *Valea Ampoiului*. Cine a putut păstra toponimia regiunii cu Valea Ampoiu pentru râul care lega cele 2 orașe romane *Ampelum* (Zlatna) cu *Apulum* (Alba-Iulia), dacă nu aceași coloniști romani, rămași permanent în plaiurile lor de baștină? Svârcolele turanice, cari încearcă să dovedească vremelnicia latinătății pe aceste plaiuri sunt de-adreptul demne de compătimit. Poporul trudnic al acestor plaiuri nu are diplome nobilitare, dar la fiecare pas apare o unealtă a ancestralilor lui, o corandă, o ierugă, un Ampoiu sau o cărămidă în mozaic, care poartă pecetea nobilitară de veche și autentică nobleță a Legiunei XIII. Gemina sau Leg. V. Macedonica. Acei cari lucrează astăzi în aceleaș mine din fața Zlatnei și dosul Ampoiului, în *Baia din fața* și în mina *Valea Dosului* sunt nobili truditatori, cari nu și-au păstrat archiva în cea mai bună regulă. În mină lucrează cu lampe de carbid, iar acasă cu opaițe asemeni lucernelor romane de ceramică roșie, pe cari le află uneori în minele din *Breaza Almașului*, în *Runcu*, *Țuțuman* și *Dosul Negrii*. Aici toate coastele sunt pline de „mâncături vechi“

de coroziuni ale cazmalei miniere. *Vârtejuri* sunt numite în partea locului vechile coroziuni adâncite vertical în andezitul verde propilitizat și cu mari cuiburi caolinizate. *Vârtejurile* se termină uneori în mari excavațiuni: „grohașe,

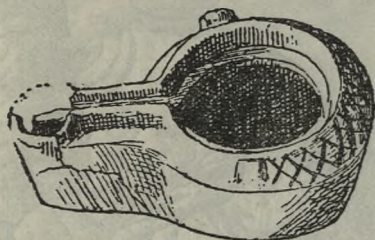

Fig. 15.

Lucernă romană din mormintele dela Corabia.

făcute de *jidovi*, cari au fost Romani de ai noștri". Nu departe de Zlatna vechiul con andezitic Jidovul, întocmai ca și Jidovina din Valea Arieșului, au forma unor cetăți de uriași și numirea de „jidov” are acest înțeles. În conștiința poporului minier, în subconștientul legendelor locului, sunt încă vii strămoșii latini, cari au sfredelit „vârtejurile” și au făcut uriașele grohașe. „Nu sunt făcute de oamenii de astăzi” — îți spun, locuitorii la tot pasul — „sunt ale unor oameni pogani”, ale unor uriași.

Statui ale mitologiei romane, cum e și statuia de tuf andezitic a olimpicii Jupiter și Junona

Fig 16.

Jupiter și Junona aflați în mina romană din *Dosul Negrii*. Tatăl zeilor în mână cu un sceptru uriaș. Capul zeiței a fost distrus, fiindcă femeile n'au intrare în mină. În credința poporului femeile în mină aduc nenorocire. Statuia se află astăzi în Muzeul din Deva.

afla la *Almaș—Dosul Negrii*, sculptată din o rocă localnică, vin să confirme credințele săte-

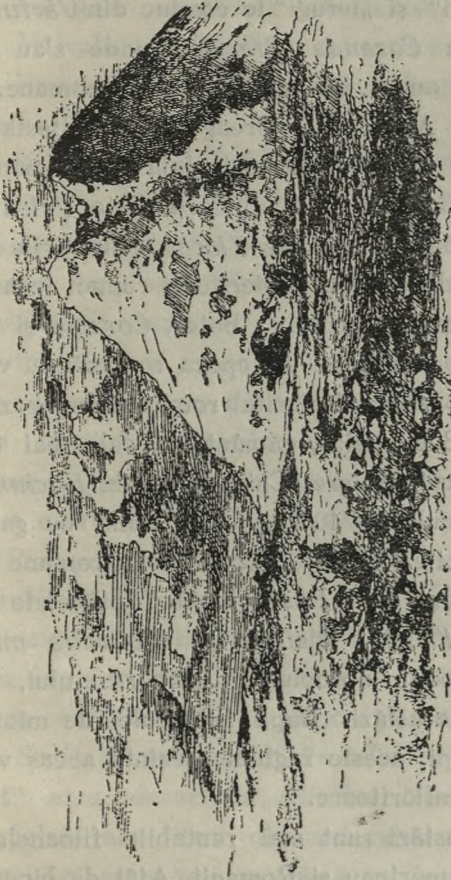

Fig. 17.
„Ieruga“ Corabiei.

nilor almășeni. Mâncături vechi de tot felul, „vârtejuri” și „ierugi” te conduc din *Vârful Ferricelii* la *Coranda Stăniței*, unde s'au aflat în cursul anilor mai multe lucerne romane.

III. Al treilea șireag de manifestațiuni vulcanice îl putem urmării dela Roșia până la *Vâlcoi—Boteș* și în continuare peste *Valea Dosului* până aproape de *Zlatna*. Lucrările cele mai grandioase ale minieritului roman le aflăm în acest șireag eruptiv: *Boteș*, *Corabia* și *Vâlcoi* cu bogate urme din epoca romană, cu vechi ierugi romane. Minieritul roman culminează în hotarul *Buciumelor*, pământ cu cele mai dese împunsături miniere. Chiar și astăzi *Buciumele* au mai mult de 100 guri de mină cu galerii exploatabile. Urmele exploatărilor romane dela *Frasinul* și dela *Roșia* fixează orășelele miniere *Alburnus Maior* și *Alburnus minor* în nemijlocita apropiere a *Abruttus-ului*, *Abrodului* de astăzi. După 18 secole de minierit neîntrerupt, aceste regiuni prezintă aceeași viață minieră înfloritoare.

Și astăzi sunt mai rentabile filoanele pe cari le cunoșteau și Romanii. Atât de bine cunoșteau anticii coloni zăcămintele aurifere, în-

cât e o credință generală în munții auriferi, că unde nu sunt „mâncături“ vechi nu stau vâlvele. Vâlvele în echipuirea minierilor din Abrud—Bucium sunt zinele cari îmbogățesc filoanele. Unde nu se arată vâlvele peatra e stearpă. Unde nu afli vechi exploatări nu te poți aștepta la un filon bogat. Am firma credință că aceleaș filoane ale căror măruntaie le scotocim noi, se exploatau tot prin galerii și înainte de Romani.

În cele mai multe isvoare istorice se afirmă, că înainte de Romani populația Daciei spăla aluviunile râurilor și culegea din ele „grăunțele strălucitoare de aur“, dar nu cunoștea extracția aurului din stâncă și astfel numai Romanii ar fi început exploatarea filoanelor aurifere. Nu avem nici o urmă scrisă dacă Dacii exploatau filoanele aurifere. Totuș vom putea face unele deducțiuni din o însemnare asupra zeităților adorate în această regiune.

Se face pomenire *) că : „Zei de sub pământ“ erau adorați la Abritus. Nu erau zeii Olimpului, nici titanii din craterile vulcanilor italieni, ci erau zeii subpământului adorați la

*) Iorga Ist. Rom. II. pg. 212, Tocilescu Mom. pg. 92 I.

Abruttus și împrejurimi, unde pietrele funerare sunt împodobite cu „*Eroul trac* și unde *Jupiter Cernenus*, zeu necunoscut în alte părți, era

Fig. 18.

Galerie de mină romană în minele statului Roșia. Cioplitura regulată și artistică e pentru noi un indiciu că e din vremea Romanilor.

patronul colegiului „funeraticium” cu sediul la *Stația Resculum*” de lângă Alburnus Maior. Minerii veniți din alte regiuni erau mai puțini decât vechii minieri daci, ale căror practice

miniere le-au preluat împreună cu credințele și zii protectori ai minelor. Și astăzi, după aproape 2000 ani de influență a crucii mântuitoare, în

Fig. 19.

Întrarea în „Corandele Frasinului“ din Bucium. La intrare nu aflăm cioplitura în stâncă caracteristică minierii romane. În interiorul Corandei vedem în mai multe locuri urmele artistice ale daltei romane. Probabil că exploatarea Corandei Frasinului au început-o Dacii și a fost continuată de Romani.

adâncurile minelor, în conștiințele minierilor, sunt încă vii „zeii de sub pământ“ adorați odinioară la Abruttus. Dacă Romanii ar fi fost

cei dintâi cari au scotocit bogățiile chimirurilor subpământene, dacă Dacii nu ar fi avut și ei exploatare prin galerii a zăcămintelor aurifere, minierii Romei ar fi adus cu ei zeitățile lor miniere, iar zeii subpământeni dela Abruttus ar fi fost zeii cunoscuți și în alte părți.

Când urmărim grandioasele exploatare aurifere din Dacia și mai ales întinderea lor, cunoașterea amănunțită și sigură a tuturor filonelor aurifere mai importante, nu putem să restrângem exploatarea și mai ales explorarea lor la secolul exploatărilor romane. În Coran-dele Frasinului avem chiar posibilitatea să constatăm că intrările în Corande nu au nimic din maniera tăierii artistice a galeriilor romane. Atât intrarea cât și eșirea din Corande sunt mult mai primitiv executate decât interiorul, unde se poate recunoaște urma daltei miniere romane. Ni se dă impresia că exploatarele romane au continuat lucrările miniere anterioare. Aceaș constatare o putem face și în unele galerii romane din Cârnicul mare și la Cetatea mică. Nici în Dalmația nici aiurea nu erau lucrări atât de grandioase ca cele din Dacia, unde exploatarele erau executate la lumina zilei,

prin atăcarea din toate părțile a zăcământului aurifer. Piruștii veniți din Dalmația, au aflat la fața locului pe Daci, buni cunoscători ai zăcămintelor lor, și au putut întreprinde ex-

Fig. 20.

Roșia. Cârnicul Mare cu stânci modelate de exploatările aurifere române.

ploatările de mare producție dela Cetatea. Fără exploatări, încercări și dibuiri îndelungate, fără cunoașterea amănunțită a filoanelor, nimeni nu ar fi putut concepe exploatările dela Roșia, cari nu au pereche în anticitate.

*

Lucrările Romei în regiunile aurifere sunt într'adevăr grandioase și demne de marele popor al Romei. În urma anticilor Romani au ră-

mas multe urme ale culturii și stăpânirii lor ; ruini de orașe, de circuri, de apaducte, de temple, drumuri pavate și scobite în stâncă, dar toate acestea sunt numai ruini. Nici o relicvă a strămoșilor noștri nu este atât de grandioasă cum sunt exploatările aurifere din Dacia.

Fig. 21.

Cetatea Roșiei, cea mai grandioasă exploatare minieră romană. Indepărtând breția cu conținut aurifer a vechiului vulcan riolitic, minierii romani au sculptat stâncile de breție riolitică sterilă, și acestea înfruntând vremurile ni se prezintă și astăzi în forma lor de cetate, în cari vechile galerii formează ferestrele. Cetatea Roșiei e cea mai măreață operă a lumii greco-romane.

Vremea nu le-a putut distruge, deși ele nu au fost apărate de straturile de cenușă ca relicviile dela Pompei, Herculaneum și Stabiae. Ele sunt atât de mari și de grandioase încât nu

pot fi asemănaate decât cu cele mai mari lucrări ale exploatărilor diamantifere din Kimberley.

La Roşia de astăzi, la *Alburnus Maior*, strămoşii noştrii au prins de chică vechiul vulcan stîns şi împădurit şi au început să-i scotocească măruntaiele. Gâtlejul în care a încremenit lava riolitică a vechiului vulcan *Afiniş-Cetate* a fost sfâşiat de cazmaua minierului; brecea caolinizată a fost răvăşită, minată de coridoare subterane, ridicată şi aruncată pe pantele vechiului con, sculptând astfel din conul vechiului vulcan o adevărată cetate cu ziduri de stîncă. Abia te poţi furişa în această Cetate pe un coridor îngust, pe o poartă joasă. Interiorul este într'adevăr ciclopic. Cu toate că distanţa între ziduri este de peste 200 paşi, soarele nu atinge decât pe furiş mormanele de stîncărie de pe padimentul vechilor exploatări, atât de înalte sunt zidurile Cetăţii. Nu-ţi vine a crede, că aceasta operă grandioasă este făcută de mână omenească în vremuri când nu erau maşini şi numai vrednicia braţelor ridica şi îndepărta stîncile. În vavilonia de stîncărie, care atîrnă ameninţătoare din toate părţile, te simţi mititel în umbra strămoşilor, cuprinzi

grandiozitatea înfăptuirilor lor și te smerești în fața concepțiilor lor. De-asupra ta o mică apertură de cer albastru, mai albastru parecă prin contrastul rocilor întunecate ce te împresoară, îți aduce aminte de dorurile priage ale sobo-

Fig. 22.

Cetatea Roșiei, interior.

licilor sclavi, cari au desprins din stâncă această Cetate, visând la cerul albastru al locurilor lor natale. De-odată cerul albastru este umbrît de

o scamă de nori albi, lunecoasă pată albă pe azurul cerului, și gândul tău, rămas la contemplarea vieților cari au durat această operă, simte cât de trecătoare sunt durerile pământenilor și prin contrast, cât de durabile sunt operele mari ale trudnicilor vieți. Cine vrea să cunoască puterea, măreția concepției și spiritul de întreprindere al Romei, să vie să vadă Cetatea noastră, cetatea pe care strămoșii au lăsat-o nepoților dela Roșia.

Alte popoare asemeni cărțițelor s'au furisat pe coridoare înguste în măruntaiele pământului ca să fure aurul stâncilor. Calea lor a fost luminată de pâcloasele opaițe. În tradiția Romei este să lucreze la lumina zilei. Și fiindcă nu aveau lumină electrică, nici lampe cu carbid, să lumineze tainițele subpământene, fiindcă fulgerele lui Jupiter încă nu puteau fi îmblânzite, nici toarse, din caerele generatorilor electrice în fire lungi de armă, au deschis larg chimirurile pământului, au lăsat să pătrundă în adâncime surâsurile lui Phoebus Apollo și au lucrat la lumina soarelui. Ce ar putea caracteriza mai bine puterea, stăruința,

grandiozitatea faptelor poporului roman, decât mărirea Cetate dela Roșia!?

*

Dela Cetate spre est și nord-est, în coastele *Croiturilor Afinișului la Peatra despicață*, în tot *Cârnicul* până la *Vechea Ierugă* și chiar

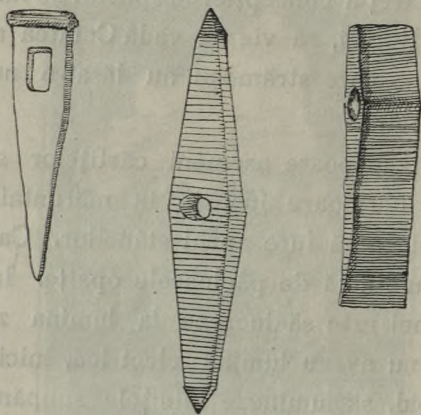

Fig. 23.

Ciocane miniere romane. Au mărirea și forma ciocanelor întrebuințate și astăzi. (Muzeul din Deva).

dincolo de ea până la *Lespedarul Igrin*, la tot pasul întâlnești pe ambele coaste ale Văii Roșiei galerii romane, cu tăetura lor regulată, săpate în peatră ca mormintele antice. Intrările sunt adeseori opere de artă, cioplite cu dalta

cu o măiestrie pe care nu o întâlnești la gurile galeriilor moderne. Aproape de intrare, în pe-
rete, câte un culcuș, mai încolo altele, iar la
mijloc urmele vetrelor de odinioară. Erau locu-
rile de trudă zilnică a sclavilor închiși în aceste
tăinuțe subpământene. Dar ele erau și refugiul
tuturora în vremuri de bejanie, când năvălitorii
streini încălcau regiunile aurifere ale Daciei.
În afunzișurile galeriilor dela Jeruga și Cărnic
s'au aflat *tablele cerate*, cele mai vechi archive
din Europa Centrală, prin care Roma confirmă
latinitatea ținuturilor noastre.

*

Tablele cerate, aflate la Roșia, au fost
ziduite probabil în anul 167 d. Ch., când Mar-
comanii au atăcat regiunea Munților Metalici
Apușeni. Proprietarii tablelor după bejanie, nu
s'au mai întors la Roșia și probabil nu s'au mai
întors mulți dintre minierii alungați de războ-
aie. Astfel aceste archive miniere au rămas în
minele Roșiei până la 1854, când au fost des-
coperite. Contractele de muncă ale acestor table,
ne dau oarecari indicități de vechii minieri ro-
mani, de asociațiile lor, asociațiile lor de în-
mormântare, cari îndeplineau modestele dorințe,

ale și mai modestelor vieți, dornice ca la dispariția lor să fie cel puțin îngropate cinstit. Collegium funeraticium dela *Stația Resculum* de lângă Alburnus maior se desface în acelaș

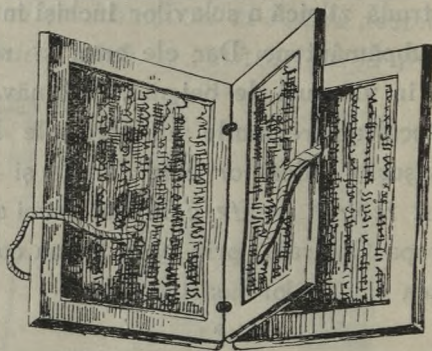

Fig. 24.

Table cerate aflate la Roșia.

an (167). Dar probabil societățile minierilor au fost reînființate mai târziu aici și în alte părți ale Daciei. Societățile de ajutor minier și de înmormântare le găsim în cursul secolilor în Dacia și aiurea la aproape toate centrele miniere mai mari.

Tot în aceste table cerate se face amintire de câțiva minieri romani liberi, liberiți și sclavii lor, aduși din Creta, Panonia precum și de Daci din Dacia, de notarii, (tabularii), cari

redactau actelor lor și iscălau „Auctur segnuavi“ în o limbă latinească, care diferă puțin de limba lui Cicero și uneori în grecește, limba întrebuințată de oamenii de afaceri ai Daciei în primele decenii ale cuceririi romane. Din puținele rânduri ale tablelor cerate, vedem că în Dacia încorporată imperiului roman era o lume în plină fermentație latină. În tablele cerate mai sunt fixate și alte preocupări ale oamenilor din regiunile aurifere, cumpărări de sclavi, o afacere de camăta dela Densoara, asociații de ajutorare, daraveri cu legiunile de pază, cauțiuni depuse de magistrii și quaestorii minelor și socoteala unui prânz de colegiu, deci tot socoteli ale oamenilor de afaceri, cari căutau zilele cu soare ale vieții lor în alte regiuni.

*

În general se crede că exploatările erau lăsate în grija sclavilor, cari de cele mai multe ori erau închiși și păziți în galeriile subterane ale exploatărilor. Dacă considerăm extinderea și temeinica exploatare a minelor, trebuie să admitem că pe lângă sclavi, între cari trebuie să socotim și pe Dacii cucerțiți și cari aveau o

mare îndemânare și cunoștințe temeinice asupra terenului și bogățiilor lui, Romanii au adus cu sine pe așa numiții „philosophi”, un fel de ingineri de mine, (Iorga, Ist. Rom. I 2 pag. 240), veniți probabil din Dalmația și Panonia. Piruștii, specialiști în ale minieritului erau aduși din Panonia împreună cu Dalmatinii, veniți cu „prințul” lor dela Aegnum și Prosmona, se așează la Alburnum maior, la Carnemum,*) la Sklaieta și Toveta, la Marcinum și la Vicus Pirustarum (Iorga o. c. pg. 243). Nu știm unde să fixăm aceste localități, dar probabil toate erau în regiunea Roșia-Buciume, cel puțin așa putem deduce din tablele cerate aflate la Roșia.

*

Așezările romane din jurul minelor înlocuiau așezările mai vechi dace și erau destul de sărace. Muncitorii minelor, liberi și mai ales sclavi, petreceau mare parte a vieții lor în cannabele, colibele din jurul minelor. Culcușurile de piatră, săpate în apropierea intrărilor în mine, sunt în general destul de mici. Pe ele nu se putea adăposti decât câte un singur om, păzi-

---

*) In regiunea avem Cârnic, Corna și Cârna.

torul minei. Numai în marile Corande sunt mai multe culcușuri și locuri de vetre pentru sclavii cari dormiau în jurul focurilor din Corandă. Colibele unite în *vicus* adăpostiau pe muncito-

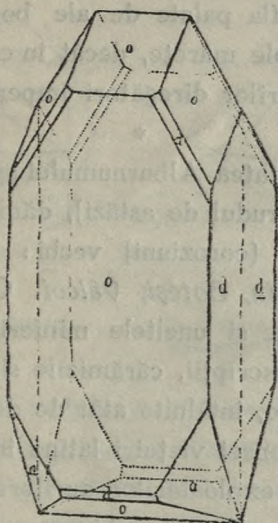

Fig. 25.

Cristal de aur dela Roșia 1877 (Rath). Frumoase pepite de aur cristalizat dela Roșia se găsesc în toate muzeele mineralogice din lume.

rii minelor. Case de cărămizi erau numai în centrele miniere, pentru minierii bogați, pentru exploatorii stăpâni ai „*fodinae*”-lor aurifere, pentru „*leguli*”, micii arândași, cari culegeau

aurul din nisipurile râurilor, pentru oficiile miniere dependente de *procurator aurariarum* cu sediul în Ampelum. Pentru Roma, Dacia era o țară a afacerilor, a exploatărilor miniere și astfel nu vom afla palate de ale bogaților, apeducte și temple mărețe, decât în capitala legiunilor și a marilor diregători imperiali.

*

Dela Cetatea Alburnumului spre SE, lângă Abruttus (Abrudul de astăzi), dăm la tot pasul de mâncături (coroziuni) vechi: la *Frasinul, Conțu, Corabia, Boteși, Vâlcoi*. Cimitirile romane, opațele și uneltele minieritului roman, pietrele cu inscripții, cărămizile sigilate și monetele rătăcite, întâlnite atât de des, ne dau o măsură a intensei viețuiri latine în aceste plaieri. Măreția exploatărilor aurifere e revelată și aici prin exploatări subterane, prin *Corandele Frasinului*. Vechiul vulcan al Frasinului este scotocit în toate buzunarele lui aurifere. Intregul con vulcanic este ros de carii miniere, de cazmalele și perforatoarele miniere. În gât-lejul muntelui, în jurul vechiului crater, în care a încremenit lava dacitică, minierii romani au săpat corandele (*corrodo, corodere* = a mânca,

a coroda). Coranda e o uriașă peșteră săpată in dacit dela un capăt al muntelui la celălalt.

In general galeriile subterane sunt înguste, suficiente ca prin ele să se strecoare scheleto-

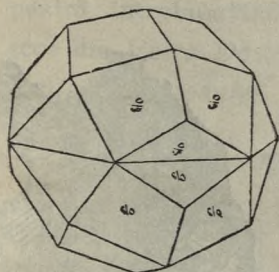

Fig. 26.

Aur dela Roșia descris
Rose 1831.

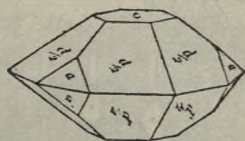

Fig. 27.

Aur dela Abrud Maclă
descrisă de Rose 1831.

sul minier cu râznițele (vagonetele) lui. Nu putem deci înțelege rostul spațioaselor Corande, operă tot atât de grandioasă ca și a Cetății. Nu aflăm in ele nici o inscripție, nici o urmă scrisă, și totuși păreții stâncoși ai corandelor sunt mult grăitori. In acest loc desprindem că Romanii cunoșteau metodele de zdrobire și separare a materialului filonian. Cele două intrări cu câte 2 uși situate mai sus decât padimentul, precum și mica platformă din fața intrării ne arată, că zdrobirea și separarea materialului se

făcea în interiorul Corandei, în sala cea mare dela intrare. La o adâncime de aproape 25 m. dela intrare, pe o peatră lată, orizontală, care a putut servi de masă, am aflat în 1932 un mic

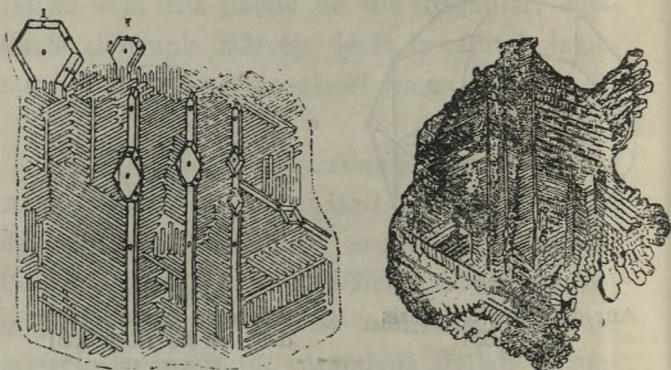

Fig. 28.

Aur din Roșia. Pepitele de aur au adeseori forma de frunze, de fire, de foițe turtite, pe cari cu o lupă vom putea desluși forme cristaline.

($d = 0.5$ mm.) globurel de mercur. În satul Bucium Sașa nu-și aduce nimeni aminte să fi lucrat cineva în Corandă. Stâncăria prăbușită ne adevărește și ea lungă vreme de când au fost părăsite Corandele. Am putea deci presupune, că globurelul de mercur a rămas dela operațiile de prelucrare a minereului aurifer

din timpurile Cesarilor. In lipsă de alte dovezi nu putem totuș afirma cu hotărire acest fapt. Știm sigur că Romanii amalgamau aurul spălat din nisip sau alungat cu dalta și ciocanul din peatră, întrebuițând spre acest scop mercurul scos din *Valea Dosului* sau acela adus din *Almadenul Spaniei*. Știm că amalgamul de aur

Fig. 29.

Piuliță de măcinat aurul din minele Corabia-Slăvășoia.

era lămurit, prelucrat în centrele miniere mai mari. La Băița s'a aflat un tub de pământ în care microscopul a surprins de-alungul unei fizuri mici pete de cinabru și globurile arginții de mercur. Probabil era tubul unui creuzet, în care se făcea lămurirea aurului. La fel se face

amintire la Runcu*) despre țevi de pământ cari au servit metalurgia vremii.

Câte alte corande nu ne-au rămas dela Romani. Numele lor este un indiciu al originii lor, am putea zice, latine. Corandele dela Barza și dela Stănița sunt mai mici decât cele dela Frasinul, totuș ele par a fi fost timp mai îndelungat în funcțiune. Corandele subpământene și Ierugile**) exploatări superficiale mânate de-alungul filoanelor, se întâlnesc ca indicații toponimice atât de des în Munții Apuseni.

IV. Exploătările romane dela *Baia de Arieș* nu ne-au lăsat prea multe urme, dar opaițurile romane și monedele imperiale aflate în regiune ne arată că pe lângă spălarea aluviunilor Arieșului între Bistra și Baia de Arieș se prelucrau și filoanele stâncilor din *Valea Lacului* și *Pleşul*.

În regiunea Băii de Arieș s'a exploatat în toate vremurile nisipurile aurifere ale Arieșului. Chiar numele de Arieș are probabil sem-

---

*) Téglás o. c. pg. 171).

**) Plinius în *Historia naturalis* XXXIII amintește de exploătările din Hispania, cari se făceau prin șanțuri superficiale numite „arrugia“.

nificația de râu aurifer *). La anul 1075 Arieșul e amintit sub numele de Aureus (Fejér, Cod. Dipl. I. 437 și chiar Herodot IV. 49) încă amintește de râul Auras al Daciei. Fapt e că Arieșul colectează apele din regiunea cea mai bogată a munților auriferi. În el se varsă Valea Abrudului cu Abruzelul, Valea Cornii și Valea Buciumelor, toate trei cu aluviuni aurifere bogate. Aproape tot cursul mijlociu al râului Arieș are mormane de aluviuni, cu urme ale vechilor rudari. Mai în sus de Câmpeni, la Gura Sohodolului, s'au aflat cioburi de vase de pământ groase, întrebuințate de o populație vetustă. Spălătorii de aur, rudarii daci, au cernut în trocuțele lor nisipurile Arieșului pe toată lungimea lui începând dela Gura Sohodolului și până la vărsarea lui în Mureș. Regiunea Băii de Arieș, cu un subprocurator aurariarum, a fost un puternic centru al spălărilor aurifere. „*Leguli aurariarum*“ controlorii romani ai rudarilor, conduși de câte un șef „*villicus*“, sub comanda subprocuratorului, erau postați în toate

---

*) N. Densușianu spune că eliminarea lui *u* după *a* nu este un fenomen izolat: Aurelius în l. vulgară e Arelius, Augustus = Agustus, în l. rom. Augustin = Agustin, Arieș = Arieș. Dacia preistorică pg. 492.

regiunile aluvionare productive. S'au aflat în mai multe localități înscrispții cari amintesc de leguli și villici.

*

RUDĂRITUL. Aurul este dintre elementele perimagmatice, deci nu se îndepărtează prea mult de magmele cari l-au ridicat din adâncimile pământului. Când șuvoaiele de ape distrug rocele în a căror filoane s'a cuibărit aurul, împreună cu nisipul, provenit din mărunțirea acestor roce, ajunge și aurul în bătaia plimbărețelor valuri, dar el cu o greutate specifică mai mare, se lasă greu la fundul râurilor. Pe cât sunt de mobile după ce au ajuns pe mesele bancherilor, pe atât sunt de greoaie micile grăunțe de aur în zăcămintele lor nisipoase. Ele sunt adeseori concentrate în părțile mai profunde din alviile râurilor, unde adeseori se aglomerează în bucăți mari. (În 1821 s'a aflat o pepită de 19 kgr. greutate). Astăzi aglomeratele mari sunt rarități, dar în timpurile vechi, când zăcămintele noastre aurifere erau virgine, ele erau destul de frecvente. În Valea Abrudului și mai ales în afluenții lui, se mai spală și astăzi nisipurile aurifere, aflând uneori pepite de mărimi considerabile.

Cele dintăi exploatări aurifere au fost spălările aluviunilor bogate în boabe de aur. Numai când aluviunile au secătuit și nu mai erau rentabile a trecut omul la explorarea și exploatarea filoanelor din stâncă. Rudarul spălător de aur s'a transformat în minier, care cu cazmaua în mână a deschis chimirurile filoanelor.

După cucerirea Daciei Romanii au dat un nou avânt minieritului aurifer. Zăcămintele puțin rentabile, au devenit iarăș infloritoare prin mâna de lucru efitină a nenumăraților sclavi. Rudăritul a reînceput în toate păraele cunoscute ca terenuri aurifere din cele mai vechi timpuri. S'au făcut noi explorări de „philosophii” piruști veniți din Panonia. În tot ținutul aurifer era o activitate febrilă. Stâncile munților răsunau de ciocniturele dălților miniere, iar undele cristaline ale râurilor se turburau de ciuruitul și spălatul rudarilor. *Crișul*, — râul despre care se crede, că un naș grec l-ar fi botezat „chrys(os)” = aur, — se umple de făinurile petrei zdrobite și se turbură, *alb*, de nisipurile nămoase trecute prin ciururile rudarilor. *Ampoiul* scurge prin lopețile și trocuțele spălătorilor de

aur nisipurile aurifere prăbușite din dealurile Zlatnei. Ampelum, capitala auriferă a Daciei n'a fost așezată în vatra de astăzi a Zlatnei numai pentru drumurile cari pleacă din acest loc spre toate marile mine aurifere, ci și pentru bogatul și rentabilul rudărit, ce se făcea în acea vreme în toate păraele din jurul Zlatnei.

Spălările de aur din Mureș sunt de-asemeni cunoscute din cele mai vechi timpuri. Herodot în cartea IV a istoriei sale spune că Agatârșii erau mari iubitori de aur și locuiau pe țărmurul râului *Maris*, când au fost atacați la 513 a. Chr. de Darius Histaspes, regele Perșilor. Culegătorii romani ai aurului din nisipul *Maris*-ului, și controlorii lor „*legulii*“ formând cete de spălători „*alutii*“ (alluo = spăl.) s'au asociat în un „*collegium aurariorum*“ cu sediul în orașul *Brucla*, situat între Teiuș și Aiud. Acest colegiu unia și apăra interesele legulilor imprăștiați în toată Valea Mureșului.

Multe alte râuri ale Daciei erau cunoscute ca aurifere: Someșele, Oltul, Bistrița, Argeșul, Jiul ș. a. Oltul, al cărui nume latin *Alutus*, însemnează râul spălătorilor de aur, a fost scotocit de rudari pe întreagă întinderea lui. Afluen-

ții lui, Cibinul, Lotru, Pârăul Băiașului s. a. au fost cernuți de rudari din timpurile cele mai vechi.

Considerând numirile lor toponimice, însemnările din cronici și documente, sau studiind la microscop nisipurile alviilor lor, despre câte alte văi și parae din Subcarpații Daciei am mai putea spune că ele erau cunoscute ca regiuni aurifere de vechii băștinași ai plaiurilor noastre de aur ! Nu e deci nici o mirare dacă pentru streini cuvântul Dacia era sinonim cu „bogată în aur“.

Administrația minieră a Daciei

Șeful minieritului aurifer, *procuratorul aurariarum* era în Ampelum, în Zlatna de lângă Ampoiul de astăzi. Ampelum era legat cu un drum bun și direct de capitala militară, de Apullum. Ampelum era poarta ținuturilor aurifere dela Valea Dosului cu zăcămintele ei de mercur precum și a bogatei mine din fața Zlatnei, „Baia din față”, vestită pentru Ametistele și Silvanitele ei. Dela Ampelum erau administrate minele dela *Almaș, Breaza, Neagra* și *Fericel* până la *Coranda Stâniței* și „mâncăturile” vechi cu inscripții romane dela *Porcurea*. Minieritul roman dela Barza și Ruda, cu scări de mină săpate cu dalta în peatră după fazon roman, cu piulițe de peatră pentru măcinat, cu roți de secăt apa și opaițe romane, precum și exploatările aluvionare ale Crișului alb, erau supravegheate de subprocuratorul dela Baia de Criș. Ciocanele de peatră neolitice din aluviunile aurifere din Valea Căraciului de lângă Baia de Criș ne îndrituiesc să presupunem că regiunea era cunoscută ca auriferă din cele mai vechi timpuri. Téglás crede că în afară de Baia de

Criș era câte un subprocurator aurariarum la Abruttus și la Baia de Arieș.

Judecând după amploarea minieritului din regiunea Băița, credem că dată fiind și situația geografică și ruinele clădirilor romane, Băița încă a avut un subprocurator.

Băița, Trestia, Fizești și Măgura cu minele lor atât de vestite cu sute de ani în urmă, poartă pecetea vechilor exploatari romane. Regiunea Băiței era locuită din paleolitic cum vedesc peșterile din jur și a fost în toate vremurile un important centru de comunicație între minele din Munții Apuseni și Valea Mureșului.

*

Băița era una din porțile minieritului roman. Paza acestei porți o făcea Castrul dela Micia (Vețel) de lângă Deva și Singidava, obstruând calea năvălitorilor, cari venind pe Mureș în sus ar fi voit să atace ținuturile aurifere ale Munților Apuseni. Toată Valea Mureșului era ținută cu castre romane: *Petriș*, *Germizara* (Geoagiu), *Blandiana* (Carna). Judecând după bronzurile dace găsite la Carna și situația

geografică excelentă a acestui castru de pază a drumului care duce la Apulum și de zăvor al potecilor ce duceau la Techereu, Almaș și Zlatna, putem admite că Blandiana s'a clădit pe ruinele uneia din cetățile de apărare ale regelui dac. Toate marile căi de comunicație cari legau centrele miniere erau asigurate de castrele romane. Valea Ampoiului era bine păzită de Apullum (Alba-Iulia) sediul Legiunei XIII Gemina, Valea Arieșului era păzită de Potaisa (Turda) și Leg. V. Macedonica. Legionarul Romei a stat de pază până s'au exploatat în liniște bogățiile aurifere ale munților Daciei Felix pentru tezaurul Romei.

*

In drumul lui spre Cetatea eternă aurul Daciei, făcea un popas la Viminacium (Costolaci) în a cărei batiște i se împregna chipul împăratului și reversul cu sorcoviri norocoase, sau cu chipul unei vechi cucoane, numită Republica, având o inscripție, odată în mare cinste, „S. P. Q. R.” și astfel dichisit își făcea intrarea triumfală în Roma. In Apullum încă a funcționat o batiște, la spartul târgului, în anul 246 d. Ch. La

Apullum s'au bătut bani de bronz. O parte a aurului Daciei se prelucra de către meșterii aurari, după vechi tipare dace și grecești, executând bijuterii moderne pentru anticitatea romană. Și atunci, ca și astăzi, nu tot aurul Daciei ajungea la B. N. R.-ul de atunci, la fiscul împărătesc. „Unchii din America“, cari în zilele noastre lasă nepoților moșteniri de milioane în dolari, erau în vremea imperiului roman, unchii din Dacia Felix. Aurul Daciei a șters proasta impresie ce a lăsat-o în suflete „Tristia“ exilatului dela Tomis.

Evaluarea cantității de aur ridicat din Dacia

Judecând după extinderea și bogăția zăcămintelor aurifere exploatare de Romani în Dacia, nu-mi pare exagerată evaluarea unor istoriografi, cari prețuiesc aurul Daciei din tezaurul regelui Decebal și al curtenilor lui, ridicat de Romani, la 150.000—160.000 Kgr. Aproximativ aceeași cantitate, 150.000 Kgr. aur, au produs exploatările romane făcute în curs de 150 ani. E adevărat că zăcămintele erau virgine, lucrările de exploatare grandioase și extinse, totuși nu credem să fi exploatat mai mult, căci numai în primii 70—80 ani ai stăpânirii romane au putut fi minele Daciei rentabile.

Zăcămintele aurifere sunt la noi mai bogate la suprafață decât în adâncime. Lucrările grandioase ale minieritului roman au ajuns la o limită a exploatabilității, când din diferite motive nu mai erau rentabile. Deodată cu scăderea producției miniere scădeau și venitele imperiului; cheltuelile creșteau în aceeași proporție. Legiunile

imprăștiate în toate colțurile uriașului imperiu n'au mai putut ținea piept presiunii dușmanilor, cari jinduiau bogatele provincii romane. Impărații aleși, când de garda imperială, când de legiunile provinciilor, ca să-și satisfacă electorii, diluau aurul cu argint, argintul cu aramă și inflația, semnul de totdeauna al mizeriei, a fost urmată de reevaluări, cascade de valori, conversiuni ale datoriilor, svârcoliri economice, preludiul prăbușirii societății organizate pe baze materiale. Urmarea a fost retragerea legiunilor Romei din Dacia. Cu această retragere începe amurgul imperiului roman. Epoca de aur a Cesarilor Romei coincide cu epoca Daciei Felix.

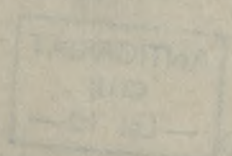
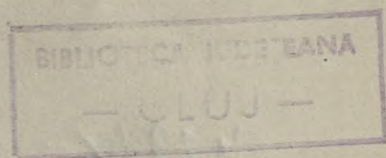
Incheiere.

Roma a răsplătit darurile Daciei prin ordinea pe care a introdus-o, prin drumurile și cetățile ce le-a ridicat, prin liniștea și bunăstarea ce a asigurat-o coloniștilor săi. În locul aurului dus la Roma a lăsat în Dacia aurul tot atât de sonor al graiului latin.

Cetatea Roșiei este cel mai mare monument al stăruinței concepției și puterii părinților noștri latini. Oricare ar fi fost mobilul războiului crunt pe care Roma imperială l-a dus contra Dacilor, cu opera săvârșită la această „Cetate” se justifică tot ce au făcut victorioșii legionari pe aceste plaiuri. Tinerii, cari părăsesc băncile școalelor și intră în vieța desiluzionantă a zilelor de astăzi și noi toți ar trebui să trecem pe la Cetatea Roșiei, ca să ne săpăm adânc în inimi că noi suntem, în sângele și sufletele noastre, moștenitorii aceluia cari au conceput și executat marea operă a Cetății dela Roșia, că în această conștiință și mândrie, ca în zidurile unei veritabile cetăți, să fim apărați de descurajeri și ispite.

Fundațiunea Oliviero Varzi, înființată pentru a cinsti memoria industriașului italian Oliviero Varzi, răpus de moarte prematură, are ca scop intensificarea raporturilor culturale dintre Italieni și Români.

Din inițiativa acestei Fundațiuni a fost înființată, pe lângă Secția din Timișoara a Institutului de Cultură Italiană din România, o bibliotecă științifică-literară, și se editează această colecție de monografii.

ANUL I, NR. 1, 1950

5429/26

ANTICARIAT
CLUJ
— Lei 10 —

10

TIPOGRAFIA RAPID, TIMIȘOARA

